

O. Dovzhyk

SEXOLOGIZATION OF AUBREY BEARDSLEY IN THE FIN DE SIÈCLE ENGLAND

The ultimate image of Aubrey Beardsley is penetrated by the idea of a perverse sexuality. The article focuses on the sexual meanings attributed to Beardsley's work particularly by his contemporaries. The study indicates crucial shifts in the modes of sexualization, which occurred during Beardsley's creative period and shortly after his death, and discusses their relation to the proliferation of discourses on abnormal sexualities.

Keywords: Aubrey Beardsley, Michel Foucault, Max Nordau, sexology, Victorians, degeneration, fin de siècle, reception.

Матеріал надійшов 18.11.2013

УДК 75. 036(477)

Петрова О. М.

СОЦІАЛЬНИЙ ТА ХУДОЖНІЙ ЗМІСТ ПРОЕКТУ «ЖЛОБАРТ»

У статті подано аналіз художньо-культурологічного проекту «Жлобарт». Розглянуто твори українських митців проекту в контексті традицій сміхової культури та постмодерністської художньої концепції в межах маргінального дискурсу.

Ключові слова: «жлобарт», маргінальне, сміхова культура, кіч, критичний пафос проекту.

У виставковому центрі «Арсенал» наприкінці 2013 року було презентовано досить екстравагантний та шокуючий проект із назвою «Жлобарт». Ініціатор цього проекту – Антін Мухарський. Рух «антижлобізм» дивовижно римується з метою, відповідно до якої 150 років тому починалася діяльність передвижників – у першу чергу Василя Перова, у страхітливих сюжетах його полотен на теми захланної долі простого люду. Тоді на меті була жорстока критика реальності. Щодо сучасних художників – групи «Жлобарту», їхній пафос критичної оцінки нашого буття також зашкалює. Часи інші, інша свідомість героїв та антигероїв. Явище жлобізму модерне, народжене у колісці радянщини та виплекане соціумом у пострадянське двадцятиліття 1990–2013 років.

Після 1917 р. той, хто був нічим, але при шкірянці комісара та з маузером, став усім, а «шарікови» заповнили собою територію, яка важко піддається виміру.

Автор і куратор: мистецько-культурологічного проекту «Жлобологія» Антін Мухарський. Реалізація ідеї побачила світ у розмаїтті матеріалу: видання двох книг, художньої виставки та телевізійних шоу (режисура А. Мухарського). Автори текстів книги – представники інтелектуальної еліти України: Ю. Андрухович, С. Васильєв, В. Бебешко, О. Доній, О. Сидор-Гібелінда, О. Лютий, інші (32 автори). У стислих есеях, розмірковуючи над феноменом жлобізму, вони подали рентгеноскопію та кардіограму його як соціальної хвороби. Походження жлобізму сягає часів, коли «кухарка почала керувати державою»

(за Ленінін). Динаміка процесу виявилася фантасмагорійною – країною править колишній зек, а його колеги по поняттям посіли місця очільників держави. Після перемоги ленінського перевороту в Російській імперії фіксуємо тенденцію до плебеїзації культури та соціуму. Керівний прошарок країни як тоді, так і тепер, складався з малоосвічених особистостей. Звідси ненависть до інтелігенції як носія незалежної думки та культурності.

Під час першої хвилі міграції селян у міста ще у 80-90-х роках ХІХ століття місто, де існувало чітке розмежування соціальних груп, було у змозі «опрацювати» цей людський матеріал, окультурювати його. Прибульці з часом перебирали нормативність середовища. У другій половині ХХ століття (звільнення від сталінізму за короткої відлиги), коли селяни одержали у власність паспорти, втеча до міста стала масовою. Тікали від безгрошів'я та майже рабської залежності від місцевих «царків». У двадцятиліття 1990–2013 рр. «сільське населення міст» відкидає всі моральні норми села та, не набувши ментальності міста, розвиває його культурний рівень. Манкурту не важливі спадкоємні цінності містян. Як слушно зауважує Сергій Васильєв: «...маса обживається тут погосподарськи, починає диктувати захопленій місцевості свої правила та стиль поведінки. У ХХ сторіччі цей людський зсув, принаймні в нашій країні, мав катастрофічні наслідки. Відбулося обидлювання міського світу, м'яко кажучи, його люмпенізація... жлобство – це вже наша ментальна характеристика» [3].

Іван Семісюк – автор композицій «Це моя остановочка», «Брателло», «Нас має бути 52 млн», «Поплавський», «Пацанська екзистенція» і ще багатьох створює образ «пацана-брата». Синонімом є «рагуль» (побуває у словнику вихідців з Львівщини). «Пацанчик» Семісюка – звичайний нероба, так і кримінальний персонаж або навіть «співучий ректор». Пафос творчості учасників «Жлобарту» полягає у протистоянні поглиблюванню плебеїзації суспільства як з низів, так і згори. На протилежних щаблях суспільної драбини бачимо особистостей зі здичавілою свідомістю. А таких, як це гірко і трагічно передбачає І. Семісюк, може стати 52 млн... Суспільство, керівництво якого било студентів мирної ходи, виробляло оточення без проблиску Божої іскри. На композиції «Нас має бути 52 млн» три пики із свинячими рилами впевнено вдивляються у простір буття. Їхні обличчя – не люстро душі, а дзеркало шлунка.

Плебеїзацію багатьох сфер буття в Україні, за часів Кучми–Януковича, логічно маркувати як бренд державницької верхівки. Вона у парадоксальний спосіб позиціонує себе елітою. Провідники, як і полярний їй, але генетично та ментально споріднений плебс, репрезентували варіанти спрощеної, не обтяженої інтелектом моделі сприйняття світу. Власне, це і є жлоби, яких дратують будь-які прояви культурності. Вони краще знищать кожного, хто намагатиметься зруйнувати зрозумілі їм схеми, ніж спробують змінити власну свідомість. Зло людського серця закорінене у ненависті до чогось непідсильного в собі самому. Далі бачимо проєкцію жлобської свідомості на світ, який є зрозумілим, а тому – ворожим.

32 автори, чиї тексти увійшли до видання «Жлобологія», не відмовилися від важкого інтелектуального завдання та фактично виробили типологію феномену «жлобство».

Юрій Андрухович пояснює, що за часи Януковича «свободу хамовиявлення» орієнтацією маси на успішного жлоба – з перших особистостей держави. «З них пацани... (на кожному соціальному щаблі)... беруть приклад» [1]. Стадний, тваринний синдром – ще одна зовсім не людська риса жлоба-рагуля. Композитор та музичний продюсер Володимир Бебешко, який просував Поплавського на естраду, з власного досвіду, якого зараз соромиться, знає, що таке «співучі труси». Дівчата без голосу, слуху, чийсь коханки, які за великі гроші видираються на сцену, звідки їх вже не вичавити. Успішний кічмен Поплавський, дива української естради – вибуховий концентрат жлобізму. Їхні типажі талановито вплив Іван Семісюк. «Співучий ректор» та вся проплачена попса розкладають смаки, мораль кількох поколінь молоді. «Аншлаги на концертах Поплавського – повний рагулізм», – зазначає Бебешко [2].

Типології жлоба також стосуються невігластво, лінощі до самовиховання, пасивне прийняття власного соціального місця. Живуть, як трава чи тварини, «Брателло», «Вася» у творах І. Семісюка. В композиції «Пан на районі» персонаж, типовий «пацанчик», підносить власну значущість на тлі національно-державницьких символів. «“Жлобізм” – це діагноз», – констатує Бебешко.

Глобальна деградація через маскультуру (зокрема, ТV) – тема гостро сатиричної фотокомпозиції «Дебілізуєся» (автор – Сергій Хохол). На тлі килима – знак загишки і достатку родини – бачимо персонажів, які втупилися у ТБ. Маскультурного продукту, що лунає з телевізора, цілком достатньо всім присутнім: від глави роду

із газетою «Правда» в руці, юнака у спортивно-му строї та нерозлучного з пляшкою пива до доці із цигаркою, дружини та навіть малюка, якого зомбує невибагливе видовище. З дня у день повторюється ця роговізація-дебілізація нації. Як каже Андрухович, аж «роги стонуть».

Репрезентуючи типологію жлоба, Юрій Винничук, письменник та літературознавець, зауважує щодо універсальності жлобства. Він говорить про бажання персонажа бути не лише при дипломі, а й навіть при мандаті депутата. Куплені за гроші документи різної суспільної ваги підносять особистість на верхівку тієї чи іншої структури. «Типові жлоби в політиці – це кнопки кодави...» [4]. Ще жорстокішою є оцінка феномену жлоба як біомаси, яка перетворює Україну на країну-симулякр, на думку Ореста Лютюго. Ця країна у сексуальних вправах народжує «жлобозвірів». Автор терміна називає це виробництвом «жлобосили» [5]. «Рости, моє жлобенятко, хай тобі живеться сладко» – малює відповідний сюжет І. Семесюк.

Тексти авторів-дослідників феномену жлобства у всіх його модифікаціях повинні зацікавити соціальних психологів, наш погляд – мистецтвознавчий. Отже, зосередимося на тенденціях, проявлених в образотворчій частині проекту, на феномені національного жлобізму в художній інтерпретації.

Сила творчої людини (художника, письменника, режисера, актора) у здатності звертатися до сміхової культури. Українська сміхова традиція має поважну історію. Вона укорінена в народній ментальності від «Енеїди» І. Котляревського до сьогодні. Людина, не здатна сміятися, жартувати, вважається ледь не психічно обмеженою. Образи запорізького козацтва під пензлем І. Рєпіна не випадково набули значення національної «енциклопедії сміху».

У пострадянський період все ще спрацьовують рудименти вульгарно-соціологічного погляду на сміхову культуру як на таку, що оббріхує важливі теми загальносуспільного значення. Але в молодіжній культурі (мистецтві, літературі, театрі) «сміховий модус» сприяв обвалу мейнстриму – відбулася тотальна емансипація сміху. В мистецтві покоління 2000-х років наявний «веселий апокаліпсис сучасної культури» [7]. Аналогічні тенденції знайдемо в контркультурі, у сміховому люстрі «Жлобарту». До традиції непоштового сміху долучилися митці проекту: І. Семесюк, А. Сагайдаковський, С. Хохол, О. Манн, Н. Мурашкіна, П. Жарко, В. Шерешевський, Д. Криштовський, С. Коляда, А. Єрмоленко, Н. Добчинський, А. Мухарський, інші.

Есеї та «картинки» склали у проекті своєрідну «граматику сміху» у деталізованих його модифікаціях: гумористичній, сатиричній, гротескній, саркастичній, трагікомічній, пародійно-деструктивній. У «Жлобарті» не знайшлося місця вітальному, життєстверджуючому сміху, бо феномен жлобізму-рагулізму-чортизму не викликає ані радості, ані замилювання у розвиненої людини. Натомість є перебір в образливому сміху, скажімо, у композиціях Сергія Хохла «Принц Чарльз» та «Принцеса Діана».

Профаний, знижувальний сміх гучно озивається у композиціях І. Семесюка «Нас має бути 52 млн», С. Коляди «Проституція у Верховній Раді», «Велика окружна» – там образ Шевченкової покритки Катерини алогічно (безпідставно) співставлено із сучасними повіями. Подібна композиція викликає сум з приводу культурного розвитку автора. Такого ж роду знижувально-глузливий модус сміху закладено у композиції Д. Кришовського «Леся на Найке» (Леся Українка), його ж «Гоголь на Найке» та «Франко на Пумі». Одягнути класиків української літератури у строї, який носять жлоби, і з того сміятися – хіба це не безглуздя? На жаль, у власній постмодерністській грі з національними святинами автор скочується до бездарного пересмішництва або до розумового інфантилізму. Сміху піддається те, що слугує нації, Україні за духовний маяк.

Зовсім інакше зі сміховим модусом працює І. Семесюк – беззаперечний лідер у художній колекції «Жлобарту». Його композиції, безумовний гротеск, скоморошество із присмаком трагічного. Композиції «Брателло» подають образ типових «пацанчиків», не обтяжених ані думкою, ані культурністю. Гротесково-дражливої наповненості є образ «Пан на районі» та композиція «Вася, подвійний раму», інші. Малювальна манера Семесюка навіяна примітивною картинкою «міського фольклору». Композиції завжди вигадливі, оригінальні та міцно побудовані. Малюнок впевнений, конструктивний. Гротеск Семесюка викликає посмішку, яку за мить заступає гіркота та сум. Амбівалентність образів, синергія сміхового та трагічного – культура «подвійного бачення» (обійми сміху та гіркоти) є сильною стороною таланту Семесюка.

У багатьох творах художника приваблює збалансованість суспільно вагомої теми із кічово-зухвалою «відірваністю» підтексту, синтез комічного та сумного. «Неофольк» Семесюка у своєрідний, карнавальний спосіб резонує із публіцистичністю, яка була притаманна мистецтву критичного реалізму. Твори, виконані за законами кічової естетики, репрезентують

гострокритичну, сміхову лінію у найновітнішому мистецтві України. Тільки досягнувши межі гніву, можна так сміятися, як сміється автор у роботах «Кандидат у депутати» – персонаж цього полотна «Щиро Ваш, Леонід Пиздачук» посиляє виборців на три літери, одержавши мандат.

Знижувальна до потворності естетика «Жлобарту», кічеве, несмакове мистецтво парканного штибу – мова використання цих прийомів не містить принципової інноваційності. «Жестом звільнення» ще у 1912 р. позначилася творчість російського авангардиста М. Ларіонова (серія «Солдати», «Маня – курва», інші). Таку ж антикультурницьку образотворчість у Європі культивував Жан Дебюффе у «арт-брют». Він сповідував «внутрішній хаос» (за Ф. Ніцше) та вважав усе прекрасне брехливим. Від 1948 р. ці ідеї запалили європейських митців із паризької групи «Кобра». З 1972 р. для «арт-брют» стали використовувати термін «сире мистецтво» (автори – Ж. Дебюффе, А. Бретон, А. Тапієс). Взірцем була творчість маргіналів: божевільних, самоук, дітей. У час перебудови (кін. 1980-х рр.) в Росії за програмою «сирого мистецтва» об'єдналася група «Митьки» (Санкт-Петербург). Використовуючи прийоми маргінального зниження образів, вони втілили національний російський типаж: п'яничка, тільняшка, капуста в бороді – таким був образний світ у творах Д. Шагіна, В. Шинкарова, інших «Митьків». Шарм їхнього «сирого мистецтва» полягав у чарівності беззлобного примітиву. «Митьки нікого не хочуть перемогти» – програмна ідея групи. Але їхній антимейнстрим переміг офіційну серйозність підупалого соцреалізму. Цей сміх був беззлобним, але провокативним. Вони звільнили мистецтво від мертвечини штампів, набридлих жанрових дефініцій та сюжетів. Формувалася творчість поза дискурсом.

У середовищі молодих художників України ламінарний спосіб життя у сквотах (Паризька комуна, інші) приваблював новизною та свободою. У молодіжному мистецтві популярним став чорний гумор, тотальне пародіювання, поганій (навмисно непрофесійний – сирий) живопис, завоювання художником вуличних форм зображальності (графіті, малюнків на парканах та у вбиральнях тощо). Такими є твори Л. Хоменко (пародіювання радянської урочистості), М. Маценка (псевдофольк), «Шансон-арт» С. Волязовського. Постмодерністський культ іронії, блюзнірські ігри у кіч – органічна частина образотворчого ряду «Жлобарту». Позитив маргіналізованих тем проекту у гострокритичній тенденції безнудного моралізаторства.

У творах С. Хохла «Пугачьова», «Говно в золотих рамах», «Україна наша» (зображення Януковича із братками Путіним та Медведевим на тлі неозорих українських полів), у Семесюка – в «Законотворці» та «Пацанській екзистенції» та в інших композиціях існує нерозрізненість «слабомогутності» та тупості. Автори полотен перебирають на себе роль блазнів іронічної сучасності.

Та не все добре в «королівстві Датському». Знайомство з колекцією «Жлобарту» відкриває не лише плюси, а й похибки проекту у творах Олекси Манна, Ніни Мурашкіної, Андрія Єрмоленка, вже згаданого Дмитра Кришовського, Сергія Коляди. Маючи намір вдарити по жлобству радикально, ці автори, на жаль, не надто дбають про творчу режисуру та моральну відповідальність артиста. «Тю, хто це мені семочок у ліфчик наплював?» – запитує сіська дівка в композиції Коляди «Анекдот». Художник використовує примітивну оповідальність та стилістику, які підгледів у мальованих американських коміксах. У роботах Манна: «Альфа-самець», «Кінець епохи мультикультурності», «Рекламне агентство», «Кієвлянин каренной, житловий масив Лесной» або композицій «Морда кірпіча просить», «Вова», «Купе» вирає злоба щодо всіх, хто їде у транспорті чи живе не в історичному центрі міста. Всі люди (тотально) для нього – чорти-жлоби. Снобістське, зверхнє ставлення до людей є очевидним. Якщо брати за основу гасло модернізму типу «все мистецтво, що названо мистецтвом», то твори Манна не викличуть сумніву. Але чи не цього випадку стосується оцінка Леся Подерев'янського: «Жлобство в мистецтві для мене тісно межує з поняттям бездарності» [6].

Художник зазвичай гостріше від будь-кого реагує та відгукується на спрощено-варваризовані моделі буття, деформацію моралі, культури в різних прошарках населення, особливо у декласованій його частині.

Коли ж ідеться про «шедеври» Ніни Мурашкіної: «Адам», «Ukrainian Yeblya», «Blyadi Toskuushie», то, по-перше, можна говорити про продемонстрований авторкою духовний та творчий жлобізм (жлобо-само-розкриття), на зосередженості юної пані на функції залоз внутрішньої секреції, а також на крайньому радикалізмі шокового мистецтва (за В. Беньяміном). Для тих, хто не знайомий з концепціями В. Беньяміна, скажемо, що, на думку неомарксиста 1970-х років, цивілізація виробляє лише потворність, яка не може бути подолана критикою. Вона може похитнутися лише під ударом шоку. Власне,

звідти в європейському постмодернізмі розпочалася пропаганда справжнього хамства у творчості (того ж самого жлобства), безпардонності, потворного. Беньямін у цьому бачив (у смітнику буття) бунт проти буржуазності.

Навряд Н. Мурашкіна у власних порнокомпозиціях, як і А. Єрмоленко у «Блядознавстві», С. Коляда у «Пацанській мечтє» мають на меті щось інше, як зухвало шокувати глядача, вдарити його якнайсильніше. Шок безпардонності у авторів набрав статусного характеру. Це художньо-жлобський екстремізм, або, за В. Беньяміном, «благословенний історичний сифіліс», а зовсім не «профанні осяяння», до яких прихильникам «Жлобартівського» шоку ще не скоро дістатися. Мурашкіна, чії композиції зовсім не подібні до художньої якості Тулуз-Лотрека, та

інші автори знижувальних тем і табуйованих сюжетів виступають як люмпени від мистецтва у зображенні анально-тваринних зон тіла та фізіологічних відправлень. Кошунственне люстро – теж буття, але із знаком мінус. Його створює той, чия культура мінімальна, а екстремізм надмірний. «Мавпою Бога» називав подібних художників Павло Флоренський.

Прихильникам тотального бунту все-таки варто було б озиратися на сказане їхнім гуру Антіном Мухарським: «Ми працювали над цим проектом, керуючись бажанням зробити власне життя й життя інших чистішим...».

Доречно також не зневажати «культури мислення», в тому числі художнього, про що у власних текстах постійно нагадують М. Мамардашвілі, С. Кримський, М. Попович.

Список літератури

1. Андрухович Юрій. Жлобологія : мистецько-культурологічний проект / Юрій Андрухович ; [автор і куратор проекту : Антін Мухарський]. – К. : Наш формат, 2013. – С. 16.
2. Бебешко Володимир. Жлобологія : мистецько-культурологічний проект / Володимир Бебешко ; [автор і куратор проекту : Антін Мухарський]. – К. : Наш формат, 2013. – С. 24.
3. Васильєв Сергій. Феномен жлоба. Сергій Васильєв / Жлобологія : мистецько-культурологічний проект ; [автор і куратор проекту : Антін Мухарський]. – К. : Наш формат, 2013. – С. 31.
4. Винничук Юрій. Жлобологія : мистецько-культурологічний проект / Юрій Винничук ; [автор і куратор проекту : Антін Мухарський]. – К. : Наш формат, 2013. – С. 38.
5. Лютий Орест. Жлобологія : мистецько-культурологічний проект / Орест Лютий ; [автор і куратор проекту : Антін Мухарський]. – К. : Наш формат, 2013. – С. 144.
6. Подерев'янський Л. Жлобологія : мистецько-культурологічний проект / Л. Подерев'янський ; [автор і куратор проекту : Антін Мухарський]. – К. : Наш формат, 2013. – С. 175.
7. Якимович А. К. Полети над бездною. Искусство, культура, картина мира 1930–1990 / А. К. Якимович. – М. : Искусство-XXI век, 2009. – С. 193.

О. Petrova

SOCIAL AND ART CONTENTS OF THE PROJECT “ZHLOBART”

The article focuses on the artistic and cultural project “Zhlobart”. Works of Ukrainian artists of the named project are characterised in the context of the culture of laughter and postmodern artistic conception within marginal discourse.

Keywords: “Zhlobart”, marginal, culture of laughter, kitsch, critical pathos of project.

Матеріал надійшов 15.02.2014